

DÜNYA BANKASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KALKINMA POLİTİKALARI VE BÖLGESEL KALKINMADA YENİ KAVRAMLAR

ÖZET

Bu çalışma 'yoksulluk' kavramı ve yoksulluğun geleneksel ve küresel biçimlerini bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Bölgesel kalkınma ve genel olarak kalkınma politikalarının DB ve BM tarafından dile getirilme ve uygulanma pratikleri ele alınırken; yoksunluk ve yeni kentsel yoksulluk gibi kavramlar da, Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinden olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Projesi (GAP) kapsamında tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel kalkınma, GAP, Yoksulluk, Yoksunluk, Yeni kentsel yoksulluk, Yoksulluk kültürü.

ABSTRACT

This paper is focusing to discuss on the concept of 'poverty' in traditional and the new form of it as 'global; in the context of regional development politics.

While WB and United Nations' development politics and practices, such as poverty reduction and/or empowerment policies during development process is differ each other critically; not only as theorizing the politics but also to apply in any part of the world such as SouthEast Region of Turkey and SAProject. In this paper, the concept of poverty, new urban poverty, deprivation and the culture of poverty etc. is discussed on this context.

Keywords: Regional development, SAP, poverty, deprivation, new urban poverty, poverty culture

GİRİŞ

Bu çalışma¹ "Yoksulluk ve Yoksulluğun göstergeleri" ve GAP kapsamına giren illerin² çeşitli yoksulluk düzeylerinde karşılaştırmaları üzerinden; çeşitli yoksulluk

¹ Bu metin daha önce 8.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde tartışmaya açılmıştır. 2002.

² GAP ve etki alanları üzerinden geliştirilen yeni 'BÖLGE' retoriği, son derece birörnekleştirici ve farklılıkları gözden kaçırarak yeni bir bölge anlayışı yaratmaktadır. Oysa Diyarbakır, Kilis, Batman, Adıyaman, ŞanlıUrfa, Siirt, Şırnak, Mardin ve GaziAntep hem tarihsel ve kültürel birikimleri hem de iktisadi-sosyal yapıları açısından birbirlerinden son derece farklı yapılardır. Bunun yanı sıra, BÖLGE kavramsallaştırması; özellikle MERKEZ'den ayrı olmayı , BÖLGE'yi ötekileştirmeyi ve 'DIŞ'ta bırakmayı meşrulaştıran,

giderici politikaların sonuçlarını ve yapıyı dönüştürme biçimlerini tartışmayı amaçlamaktadır.

GAP kapsamına giren illere ilişkin son on yılın neredeyse tüm konuşmaları "Yoksulluk ve Kalkınma" üzerinden ilerliyor. Oysa bundan önceki zaman dilimlerine baktığımızda bu kavramlar; 1970'lerde ve 80'lerde "Bölgesel Eşitsizlik ve Kalkınma" ve ayrıca "Kırsal Kalkınma" kavramlarıydı ve merkezi politikalar da bu kavramsallaştırmalar üzerinden ilerlediler.

"Kırsal kalkınma" kavramsallaştırması ise daha çok "Geri olanın asıl olarak kırsal mekanizmaların hakim olduğu yerler" olduğuna ilişkin hipotezlere dayanan bir içerik taşıyordu ve buna göre de; sosyal yapının esas olarak toprak mülkiyetindeki eşitsiz dağılımı ve bunun sonuçları ile kırsal göstergelerin tamamıyla ilkel, geleneksel, geri, gelişmeye kapalı yapılar olarak tanımlanması esasına dayanmaktadır.

"Bölgesel eşitsizlik kavramı" ise, daha çok iktisadi analizler ve toplam gelir ölçümleri üzerinden hesaplamalarla Güneydoğu Anadolu illerinin esas olarak Türkiye'nin en geri kalmış Bölgesi'ni oluşturduğu iddiasını taşımaktaydı. Buna göre ölçülebilir nicel veriler (Toplam GSMH, KBGSMH, bunların oranları, HH Gelirleri vb.) dilimlere ayrılarak çeşitli bölgesel karşılaştırmalar yapılmaktaydı. Sosyal Planlama anlayışının merkezi politikaların içeriğini esas olarak belirleyebildiği dönemlere gelindiğinde ise İnsani Gelişme Endeksi adıyla anılan ve BM tarafından ayrıntılandırılan ölçümlerle, çeşitli Bölge sınıflamaları yapılmaya başlandı. Bu dönemde "Yoksulluk" ve "Kalkınmayla Yoksulluğun giderilebileceğine ilişkin inanç", merkez politikalara da hakim oldu. Yukarıda anılan her iki yaklaşım da uzun süreler boyunca temel kalkınma politikalarında etken olmuş, merkez planlamaların hedeflerinin konulmasında çekici kavramlardır. Her iki yaklaşımın da sağ ya da sol değerlendirmelerin odak kavramları olduğunu belirtmek gerekir. Merkezi planlamada daha devletçi ve ithal ikameci politikaların etken olduğu dönemlerden; yeni sağın liberal anlayışlarına geçilinceye dek, bu iki görüş temel bir liberalizmin ortak kavramlarıyla hareket ederler: Merkezi planlama ile hareket eden bir ülke yönetimi ve yukardan uygulanan iktisadi temelli düzenlemeler. Ancak bu iktisadi temelli düzenlemelerin en büyük sorunlarından birisi 'sayma' meselesine son derece güvenmeleri, tüm etken ve nitelikleri de sayılabilen niceller haline dönüştürülme gayretleridir. Böylece 'sosyal boyut' olarak nitelenen pek çok hedef, (kadınların çalışma, eğitim vb. oranları; çocuk işçiliği, sigortalı sayısı vb.) aslında içeriğinden hayli uzaklaşmış birer kategori olarak indirgenmiştir.

Bu çalışmalardaki temel sorun, sonuçların daha çok neden olarak ele alınması ve temel açıklamaların sistem yaklaşımına göre değerlendirilmesidir. Buna göre çeşitli 'sosyal boyut' çalışmalarında GAP kapsamına giren illerin yoksulluk ve geri kalmasına neden olan sorunlar şöyle sıralanmaktadır:

- *Farklı kültürel grupların varlığı ve biraradılığı nedeniyle toplumsal dengenin kurulmasının zorlaşması,*
- *Geleneksel ve çağdaş öğelerin yan yana ve içiçeliği,*
- *Hiyerarşik aşiret örgütlenmesinin halâ geçerliğini koruması, bu nedenle bütünleşme ve bireyselleşme politikalarının başarılı olamaması,*

BÖLGE olmayı oryantal kılan bir söylemdir. Bu nedenle bu çalışmada GAP kapsamına giren iller terimi, özellikle tüm çalışma boyunca dikkatle vurgulanacaktır.

- Nüfusun özellikle kırsal alanda dağınık yerleşim düzeninde olması ve bunun da hizmet götürmede maliyetleri yükseltmesi,
- Bölgede topraksızlığın yaygın olması ve toprak mülkiyetinin dağılımında dengesizlik,
- Hayvancılığın son yıllarda şartlara bağlı olarak gerilemesi ve ikame edilememesi,
- Tarım verimindeki düşüklük ve tarım alanlarının etkin kullanılmaması,
- Hızlı göç verme sonucu göç alan ve veren yerleşim birimlerinde ortaya çıkan denge bozulmaları ve her iki yerdeki diğer sistemlerde bozulmalar,
- Mevsimlik göç nedeniyle insan kaynaklarının geliştirilmesinde süreklilik sağlanamaması,
- Çalışma yaşındaki nüfusun bağımlılık oranının yüksek olması, ancak nüfus dağılımında 0-15 yaş grubundaki yoğunluk nedeniyle hizmetlerin önceliğini bu grubun alması,
- Yüksek işsizlik oranı, kalifiye eleman yokluğu, istihdam sağlayıcı faktörlerin etkin olamaması,
- Yüksek doğum oranı ve aşırı nüfus,
- Temel altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler (sağlık, eğitim ve temiz su kaynakları, ulaşım vb.),
- Eğitim ve okullaşma oranındaki düşüklük.

Benzer sonuçlar GAP tarafından ODTÜ, Ziraat Odaları ve Sosyoloji Derneğine yaptırılan çeşitli çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Benzer olarak GAP illerinde yapılan çeşitli araştırmalarda da, aynı sorunlar dile getirilmektedir.

Ancak sorun analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, gerçek sorunlarla yapısal sürecin yarattığı sonuçların birbirine karıştırılmamasıdır. Örneğin yapılan araştırmaları yanıtlayanlar da, pek çok yapısal sonucu "sorun" adı altında dile getirmekteydiler (verimlilik azalışı veya işsizlik gibi). Süreç ile gelişen bu sonuçların kendilerinin de birer sorun olduğu doğrudur. Yapısal sorunlarla birleşen bu sonuçların kendisi de birer sorun olarak ortaya çıkmakta ve durum kaotik bir hal almaktadır. Burada asıl önemli olan sorunların sosyolojik analizini yapabilmek yani kökene inebilmektir. Bu amaçla alt yapı eksiklikleri, işsizlik, kalifiye eleman yokluğu, eğitimsizlik, göç ve bunun sonuçları gibi, aslında tüm Türkiye için ortak olan sorunların arka planına bakmak ve yapısal sorunlara ilişkin gerçek çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir.

I-YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN ÇEŞİTLİ ÖLÇÜMLERİNİN BELİRLENMESİ VE YOKSULLUK GİDERİCİ POLİTİKALARDA BM VE DB'NİN FARKLILIKLARI

1980lere geldiğinde Dünya Bankası ve onun öncülüğünde bir dizi ülkede gerçekleştirilen denetimlerle Yeni Yapısal Uyum Politikalarının temel kavramları egemen olmaya başladı: Buna göre artık merkez politikalarla sürdürülebilir kalkınma kavramı terkediliyor, yerine STK destekli çeşitli liberal gelişme programları aracılığıyla dünya ekonomisine eklenme politikalarına geçiriliyordu. Bu politikalar temelde 'yoksul olanın, yoksulluğundan kendisinin sorumlu olduğu'na ve 'bütünün uyumunu bozmak

pahasına yoksulun desteklenmesinin optimum dengeleri bozacağı'na işaret eden; yeni sağ anlayış temelli, ancak saf liberal de olamayacak kadar tutucu bir moral anlayışı uygulamaya koyan politikalarıdır.

1980'lerin sonunda Latin Amerika, Asya, Afrika gibi Yapısal Uyum Programlarının uygulandığı ülkelerde³, gözle görülür bir yoksullaşma ve hızlı ekonomik nedenli dış göçlerin, refah devleti anlayışını bir zamanlar yeterince uygulayabilmiş ülkelerde dahi sorun yarattığı da dikkate alınarak, uygulamalar eleştirilmeye başlandı. 1980 döneminin Yapısal Uyum Politikaları, kalkınmakta olan ülkelerin ekonomilerinin ucuz işgücü, geleneksel kirletici teknolojinin aktarımı vb. yollarla da küresel ekonomiye eklenebilmelerini sağlıyordu.

1980'lerin politikaları, esas olarak iki yeni kategorinin ölçüm kapsamına girebilmesini de sağladılar: Yeni yoksulluk ve yoksunluk kavramları. Geleneksel yoksulluk olarak tanımlanan daha çok ikincil işgücü ordusu içinde yüzer-gezer olarak çalışan ve ölçümlerini ekonomi göstergeleri ile yapabildiğimiz eski yoksulluk tiplerinin yanında; yeni ekonomik ve sosyal yapılanma ile birlikte yeni bir yoksul tipi de karşımıza çıkıyordu: modern ekonomi tarafından dışlanan ve yoksullaşan (emekliler, dullar, hizmetler sektörünün teknoloji bilgisi dışında kaldığı için atılmış mavi ve beyaz yakalıları vb.) gruplar.

Tam bu dönemlerde, çeşitli tüketim kalıplarına ve yaşam kalitesi sunan hizmetlere ulaşma yetersizliğini adlandıran bir başka yoksulluk sınıflaması da betimlenmeye başladı: Mutlak Yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramları. Mutlak yoksulluk BM normları ile günde 1\$ altında kazanan kişilerin yoksulluk durumları için kriter olarak kabul edilirken; göreceli yoksulluk kavramı, tüketim olanaklarından yoksunluk (deprivity), kentsel kalite ve hizmetlerden yoksunluk olarak tanımlandı⁴. Türkiye'de bu dönemde kalkınma kavramından vazgeçildi ve özellikle de geri kalmış bölgelerde uygulanmakta olan sosyal destek programları hızla sivil örgütlere devredilerek; kamunun görevi girişimci destek programları ile sınırlandırıldı.

1990'lara gelindiğinde ise DB, protestoları iyice yükselen bu yoksulluk için yeni bir kavramlaştırma ve politika üretti: Yoksullukla Mücadele ve İyi Yönetişim (Poverty declining/good governance) Bu yeni politikaların temelinde yeni sağ'ın vazgeçilmezi olarak, girişimciler yer almaktaydı ve bu lider ruhlu olanların desteklenmesi için de ulusal sivil örgütlerden ziyade uluslararası sivil örgütlerin güvendikleri bazı yerel sivil örgütlerle yürütülecek destek programları çizilmişti. Bu arada buldukları durumun sorumluları olarak görülen yoksullar için ise, yeni yardım ve destek önerileri ve bu programları yürütecek yine uluslararası güven desteğini almış yerel sivil gruplar yeni dünya vatandaşı profilini tamamlamaktaydı. Bu dönemde Türkiye ve özellikle geri kalmış bölgelere yönelik politikaların, uluslararası destekler alabilmiş sivil örgütlenmeler ile yürütüldüğü bir döneme girdi. Örneğin, 2000-2015 arasında etkin olan "İyi yönetişim" (şeffaf yönetim) politikalarının Türkiye ve özellikle de GAP kapsamına giren illerdeki uygulamaları, yoksulluk azaltıcı programlar ile girişimci destekleme programları olarak görülmektedir. Bu çerçevede 'yoksul ve yoksulluk' yeniden tanımlanmakta; alt ve üst sınırları belirlenmekte, bu gruplara yapılacak nakdi yardımlar pazarlığa girmekte; yurttaş

³ İnsel, A., 2001, s:62.

⁴ Bu konudaki geniş literatür için bkz. Alavi, H., 1982 ve Hall, A., 1988.

kavramının kaybolmasıyla birlikte, çekici güç olarak görülen girişimci destekleri öne çıkarılmakta ve toplumun geri kalanının da deyim yerindeyse başının çaresine bakması beklenmektedir.

Öte yandan BM programları hızlı kiteselleşen ve son liberal uygulamalarla sınırları belirsizleşen yeni yoksulluk durumları için yeni kavramlar üretmeye çalışmaktadır. Bu programların temel hedefleri: Mevcut Eşitsizliklerin Geriletilmesi" ve "yeni Eşitsizliklerin Engellenmesi" , "Yeni Eşitsizlikler Yaratmama" olarak çizilmektedir⁵. BM nomlarının öncelikli grupları, küreselleşmeden en fazla zarar görenler ve en alta düşürülenler, yani işsizler, kadınlar, çocuklar, topraksızlar vb.dir Bu programlarda, öncelikli kavramlar: üretimi artırmak, toplumsal cinsiyet ve yaşam kalitesi standartları üzerinden ölçümler, toplumun en zayıf halkalarının iyileştirilmesine yönelik programlar, tam istihdam vb. kavramlarıdır . Dolayısı ile 1990 sonrasında DB ile BM programlarının her ikisinde de her ne kadar 'Yoksulluk' teması işlenmekte ise de; BM programlarında temel eksen kalkınma ve yoksulluğun üretimle giderilmesi; DB programlarında ise çekici güç olarak girişimciliğin küresel ekonomiye eklenilebileceği varlıkların kamu tarafından yaratılması ve ek olarak da yoksulluk kapsamına giren grupların günlük ekmeğinin desteklenmesidir.

DB ile BM özellikle de UNDP'nin yürüttüğü programlarda gözlenen bir diğer farklılık ise, birörneklik ve farklılık teşvikleriyle ilgili yönlendirmelerindedir. Birörnekleşme-farklılaşma tartışmalarında, Dünya Bankası'nın tutumu, "Birörnekleşmeyi teşvik", BM'nin ise "Farklılaşmayı teşvik" çerçevesindedir. Bu farklılıklar DB için gelir, gelenekler ve dinsel farklılıklar olarak algılanırken, BM için doğuştan kazanılmış ve sonradan oluşmuş eşitsizlikler temelinde algılanmaktadır. Oysa bilimsel görüş; farklı tabakalardaki ve sosyal örüntülerdeki insan gruplarının topluluk olma çabalarının eşitlik temelinde desteklenmesini; ve "farklı olanların toplulaşmayı bozucu ve baskın olanların da baskılayıcı olabilecek tavırlarının, sistematik olarak, anlaşma ve kontratlar temelinde çözümünü" teşvik etmektedir. Buna göre, farklılıklar sosyal bir yapıyı oluşturan olumlu streslerdir ve bunları cinsiyet, gelir kaynağı, yaşa dayalı farklar, istihdama bağlı farklar, köylü-şehirli olma vb. sosyal alanın tümüne ait sosyal olgular olarak anlamak gereklidir. Dolayısı ile, bilimsel görüş için bunlar bastırılacak veya özellikle beslenecek farklar değil, sadece sosyal yaşamın içinde birer unsur olarak kalırlar. Burada asıl mesele, bazı çıkar gruplarının farklarından dolayı eşitsiz temeller yaratabilmesi ihtimali olarak belirir; örneğin kadınlar üzerinden veya topraksız ve işsizler üzerinden, ya da tümüyle doğal çevre üzerinden ya da daha genç gruplar üzerinden yaratılacak eşitsizlikler, tüm yapıyı geriletecek eşitsizlikler olarak anlaşılır.

II-GAP KAPSAMINA GİREN İLLERDE SON YİRMİ YILIN EKONOMİSİ VE YOKSULLUK KALIPLARI

Bütün yapısal politikalardan en çok etkilenenlerin artık sadece "yoksul" adı ile çağrıldığı günümüzde; bu kavramın içeriğinin oldukça tartışmalı olduğunu görmekteyiz. Bugün, kalkınmanın her şeyden daha çok bir politik seçim meselesi olduğunu; öncelikli

⁵ Bkz. Oruç, Y., 2001, s: 73-87.

grupların seçimi ve desteklenmesinden, bu desteklenmenin kimler eliyle yürütüleceğine kadar pek çok durumun, politik karar almayı gerektirdiğini biliyoruz. Bugün üretimden, sosyal alanlara kadar pek çok alanda karar verme mekanizmaları eskiden olduğundan daha çok merkezleşmiştir. Günümüzün merkezleri ise hem ülkelerin kendi merkez eksenleri hem de küreselin çeşitli karar mekanizmalarıdır.

Ancak gerek küreselin liberal ekonominin karar alma gücü gerek ülkelerin kendi merkezleştirme politikalarını basit komplocu teorilerle açıklamak da son derece yanıltıcı olabilir. Gerek küreselin gerek çeşitli ulus mekanizmalarının kendi şartları ve pazarlık mekanizmaları ile yaratabilecekleri etkiler; küreselin gücü ve karşı konulmazlığı söylemine kurban edilmemelidir. Yerelde ve içerde kendi koşullarımızın üretebileceği karar mekanizmaları üzerinden hareket ederek hala yeni politikalar üretebileceğimiz gerçeğini de vurgulamak şarttır.

Son yirmi yılda GAP kapsamına giren illerde 'Yoksulluk ve Önleyici Politikalar' üzerinden ilerletilen programlarda; kimi zaman BM kimi zaman AB veya DB destekli programların öne çıkması kimi zaman da Yerel, Bölgesel (Ortadoğu) ve ulusal karar süreçlerinin etkilemeleri ve etkilenmeleri ile, diyalektik bir süreci gözlemek mümkündür. Bu süreç kendi kalıplarını etkilenerek ve etkileyerek yaratmış dinamik bir süreçtir.

GAP kapsamına giren illerde son yirmi yılın programlarını ve yarattığı iktisadi-sosyal yapıyı kalkınmacı söylemlerle inceleyen, bunun için gereken istatistikleri işaretleyen, düzenleyen ve bu yolla kalkınmacı karakterleri yeniden üreten birçok çalışma mevcuttur. Denebilir ki, Türkiye'nin hiç bir bölgesi için GAP'ın etkilediği bölge kadar çok istatistik analiz yapılmamış, proje, fikir, program üretilmemiştir. Ancak, yine de mevcut proje ve programlar hem mevcut yapıyı tanımlamaktan acizdir hem de mevcut yapıyı tanımlama biçimlerine göre bir yandan da sosyal ve iktisadi duruma müdahale etmekte ve hızla tekrar dönüştürmektedir.

GAP için üretilen ilerleme ve kalkınma politikalarının etkilerini de dikkate alarak; mevcut iktisadi yapının antropolojisi üzerinden hareket etmenin zamanı gelmiştir. 'BÖLGE' kapsamında sayılan illerde İktisadi Gelişme Endeksleri ve İnsani Gelişme Endeksleri ile geleneksel yoksulluğu gözlemek mümkündür 1996 yılı "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"na göre (DPT); GAP alanında yer alan illerden Gaziantep 76 il arasında 25, Diyarbakır 57, Şanlıurfa 59, Adıyaman 61, Batman 65, Mardin 66, Siirt 68, Şırnak ise 75'nci sırada yer almaktadır⁶. Bu verilerden daha önemli olarak, alandaki illerin kendi içlerinde de önemli sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Tablolardan açıkça görüldüğü gibi, GAP illeri homojen bir yapı göstermemektedir. Bölge, bir üst bakışla, son on yılda sulanabilen ve sulanamayan topraklar ayrımı temelinde ayrılmış olmasına rağmen; sosyal-yapısal analizler farklı alt bölgelerin varlığını da haber vermektedir.

Bir toplam karşılaştırma oranı olarak HDI (İnsani Gelişme Endeksi) ölçütleriyle, örneğin Gaziantep, Kilis il olduktan sonra yerini kaybetmiş ve 25'ten 41'e düşmüştür⁷. Öte yandan örneğin, bütün iller içinde "Gelir endeksi" en yüksek ve "Eğitim endeksi" en düşük il Kilis'tir. GDI (Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi) ile illerin düzeylerine bakıldığında, bu kez Gaziantep'in değeri 44'den 41'e; Kilis'in ise 25'ten 19'a çıkarken;

⁶ Kilis sonradan il olduğu için bu sıralamada GaziAntep'in verileri içinde yer almıştır.

⁷ HDI, Human Development Report, 2000, UNDP.

Şanlıurfa bir eşitsizlik göstergesinin sonucu 67'den 68'e, Batman ise 68'den 70. sıraya düşmektedir.

T. 1: İnsani Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi ile GAP Bölgesi İlleri:

İLLER	İnsani Gelişme Endeksi	Toplumsal Cinsiyet Endeksi
Kilis	25	19
Gaziantep	42	41
Diyarbakır	54	56
Adıyaman	65	65
Mardin	66	66
Şanlıurfa	67	68
Batman	68	70
Siirt	69	71
Şırnak	78	78

Kaynak: Human Development Report: Turkey 1998 SIS 1997 Census Results

2000 yılı UNICEF Raporu'nda⁸, Diyarbakır ile temsil edilen iller grubu, diğer 14 alt bölge içinde en alt statüde olan ve en ağır ilerleme kaydeden gruptur. Ancak Bölge içindeki farkları görebilmek için bütüne bakmak yararlı olacaktır. Yaşam kalitesi göstergeleri itibariyle, Bölge'de Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinde toplam hanelerin % 34.8-%54.1'inin sağlıklı içme suyu yoktur. Bu oran Şanlıurfa ve Adıyaman'da % 18.7-%34.8 arasındadır. Toplam bölgenin %21.8-%44.7 si yoksulluk sınırı altında yaşayan hanelerden oluşmaktadır.

T. 2. Yaşam Beklentisi, OkurYazarlık Oranları ve İnsani Gelişme Endeksleri Açısından Bölgeler Karşılaştırması, 1997

BÖLGELER (KADIN)	Yaşam Beklentisi	Eğitim		Gelir Düzeltilmiş /\$	İnsani Gelişme Endeksi
		Ulaşma	%		
Ege-Marmara	72.3	84.6	61.6	4254	0.734
Akdeniz	72.0	76.7	52.2	3192	0.646
İç Anadolu	70.8	81.2	57.4	3000	0.645
KaraDeniz	70.9	74.3	48.32	2174	0.574
Doğu-Güneydoğu	69.8	58.3	38.8	1555	0.488
Türkiye	71.0	76.7	52.6	3186	0.640
BÖLGELER (ERKEK)					
Ege-Marmara	67.9	94.9	69.7	5920	0.861

⁸ UNICEF, 2000, Türkiye'de Bölgelerin Gelişimi

Akdeniz	67.5	91.6	62.4	5497	0.82
İç Anadolu	66.5	93.8	75.8	4899	0.802
KaraDeniz	66.5	91.2	65.7	4189	0.745
Doğu- Güneydoğu	65.6	83.2	59.3	2992	0.649
Türkiye	66.4	91.7	66.7	5870	0.839

Kaynak: UNDP, National Human Development Report, 1997

Bölge kapsamına giren illerde geleneksel yoksulluk türleriyle birlikte, yeni bir yoksulluk türünün de uygulanan politikaların bir çıktısı olarak geliştiğini görmekteyiz⁹. Mevcut yapıyı analiz etmek için yeni bir kavram üretmenin zamanı gelmiştir: **Yeni Kentsel Yoksulluk ve Yoksulluk kültürü**

III-YENİ KENTSEL YOKSULLUK VE YOKSULLUK KÜLTÜRÜ

"Kent yoksulluğu, muğlak olmayan biçimde tanımlanması zor bir kavramdır. Kent yoksulları kitlesinin büyüklüğü sosyal güvenlik sistemlerinin yapısal özellikleri, yoksulluğun nasıl tanımlandığı, destek programlarının seçim ölçütleri (Mingione, 1996) kentsel servis istihdam rejimlerinin özellikleri, etnik ayrımcılık ve gettolaşma (Marcuse, 1996), yerel ekonominin yarışma gücü, iş pazarının formel ve enformel bileşenlerinin özellikleri, etnik işbölümü ve demografik değişimlerden (Sugrue, 1993) etkilenmektedir. Küreselleşme sürecinde bu sorun ağırlaşmakta ve yeni boyutlar kazanmaktadır. Yapısalcılara göre, ilk bakışta toplumun küçük bir kesimiyle ilgili görünen kent yoksulluğu, toplumun genelini etkileyen, demokrasiyi, sivil toplum değerlerini aşındıran yapısal süreçlerden kaynaklanır (Katz, 1993: 442)"¹⁰

Kentsel yoksulluk yığılmalı bir etkilenme ile belirlenir. Yoksulluğun bir boyutu bir diğer boyutunu doğurur ve bu ikisi birleşerek bir başka yoksulluk boyutunu ortaya çıkarır¹¹. (bkz. G.1). Bütün olarak kentsel yoksulluk türü, "**Erişme-kentsel alanlara, gelire, işkollarına, kent merkezine, daha iyi ve kaliteli bir hayata- Yoksunluğu**" olarak tanımlanır ve çıktı olarak da moral bozulmalar ve gerilemelerle karşı karşıya olduğumuz

⁹ "Kalkınma söylemi, 2.Dünya Savaşı sonrası dönemde Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın çoğundaki temsil ve kimlik politikalarının merkezi ve her yerde bulunan işleticisi olmuştur. Asya, Afrika ve Latin Amerika; herbiriyle aynı zamanda olagelen şiddet rejimiyle bağımsızlık-sonrası Latin Amerika ve postkolonyal Afrika ve Asya'daki ulusal projeler olarak sıklıkla benimsenmesinin dışında kolonyalizm ve Avrupa modernitesinden kaynaklanan temsil rejimlerinin birbirini izlemesine tanık olmuştur. Yerel kültürler, kadınlar, kimlikler ve geçmişlerin karşılaştığı ve bastırıldığı yerler gibi bu temsil rejimleri yepyeni şiddet yerleridir.(Rojas de Ferro 1994). Bu çeşit bir temsil rejimi olarak kalkınma; kapatma, farklılık ve şiddetten başka üretim ve arzunun ekonomisiyle birleştirilmiştir. Elbette bu şiddet, aynı zamanda kendi oluşumunun bir kaynağı olan taklit edici bir şiddettir. Terör ve şiddet kültürel üretim alanlarını kendi kendine oluşturur ve dolaylıdır.(Girard 1977 ve Taussig 1987). Ancak kolonyalizm ve kalkınma ile tanımlanmış modernize şiddet, şiddetin kendinde bir kaynağıdır. 19. Yüzyıldaki uygarlaşma isteğinden bugüne şiddet, temsil aracılığıyla doğurulmuştur" Escobar, 1995, s: 214.

¹⁰ Yeni Kent Yoksulluğu için bkz. Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M., 2001; Erder, S.1998; Özgen, N., 2001.

¹¹ Bu konuda bkz.Rakodi, C.,2001; Moser, C.,1998; Baharoğlu, D. and Kessides, C., 2000-2001.

tehlikesi ile bizleri uyarır. Dünya Bankası'nın kentsel yoksulluk tanımlarından bunu açıkça görmek mümkündür¹²:

G.1 Toplam Kent Yoksulluğu Diyagramı

G.2. Kentsel Yoksulluk Matriksi¹³

Yoksulluk Boyutları	Gözlenen nedenler ya da etkileyen nedenler	Politika eksenli nedenler	Etkilediği diğer yoksulluk boyutları
GELİR	<ul style="list-style-type: none"> Gerekli mal ve hizmetleri satın almada nakit bağımlılığı İstihdam güvensizliği/Geçici işlerde bulunmak Niteliksiz işgücü/ İyi kazanç sağlayan işlere erişebilecek nitelikten yoksun olmak Bir işi elinde tutabilecek kadar sağlıklı olamamak İş fırsatlarına erişmede mekansal olanaksızlıklar Kent işsizlerinin çoğu, işleri ile evleri arasında uzun süreler yol almak zorundadır 	<ul style="list-style-type: none"> Gerçek geliri azaltan makro ekonomik krizler Eğitim, sağlık, toplu taşımacılık vb. kamu hizmetlerinde azalmalar Yoksulların erişebileceği türden enformel yapıllı işyerlerine uygulanan baskılar nedeniyle işsizlik, bu işyerlerinin krediye erişme olanaklarının azalması vb. nedenlerle işgücündeki yoksullaşmalar 	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşmek için ev sahibi olamama ve bu nedenle de ev ve arsa için yeterli birikimi yapamama Gerekli kamu hizmetlerini (temiz su gibi) nicel ve nitel olarak ödeyememekten kaynaklanan yetersizlikler, böylece hijyenik olmayan koşullarda sağlıklı yaşamak zorunda kalma Düşük insan sermayesi-kötü sağlık ve eğitim hizmetleri gerilimleri, yiyecek güvenliksizliğine ve eğitime ve sağlığa yeterince ulaşamamaya yol açar Tüm bunlar ise ev içi ve dışı şiddeti besler Bir işi elde tutabilmeden yoksunluk Gerekli ve etkin ücrete erişememe Çocukların hastalıklarına müdahale edebilme yetisinin azalması Gelirin tüm dalgalanmalarına maruz kalma ve alta düşme riskinin artması Düşük eğitim düzeylerinde kalma
SAĞLIK	<ul style="list-style-type: none"> Aşırı kalabalık ve hijyenik olmayan şartlar Endüstriyel ve çevre kirliliğinin yüksek olduğu semtlerde yerleşmek zorunda kalmak Yoksulların yerleştikleri mahalleler, genellikle çevresel açıdan kirletilmiş mekanlar olmaktadır Hava ve su kirliliği ve hijyen yokluğu nedeniyle salgın hastalıklara açıklık Trafiğe bağlı yaralanma ve ölümler Yoğunlukla istihdam olunan enformel sektör veya ağır 	<ul style="list-style-type: none"> Kentsel iskan politikaları kirlilik ve salgın hastalıkları dikkate almayabilir Kamu ve yerel belediye hizmetlerindeki aksamalar, temiz su, atıklar ve çevresel temizlik konusunu dikkate almayabilir, veya yüksek nüfus artışı nedeniyle etkisiz kalabilir İş güvenliği ve işçi sağlığının olmaması Kötü yönetilen trafik ve toplu taşıma koşulları Genç, aile ve çocuklara yönelik güvenlik ve sosyal destek politikalarının olmaması 	<ul style="list-style-type: none"> Bir işi elde tutabilmeden yoksunluk Gerekli ve etkin ücrete erişememe Çocukların hastalıklarına müdahale edebilme yetisinin azalması Gelirin tüm dalgalanmalarına maruz kalma ve alta düşme riskinin artması Düşük eğitim düzeylerinde kalma

¹³ <http://www.worldbank.org/urban/poverty/defining/htm>

EĞİTİM	<p>sanayiye ucuz işgücü olmaktan kaynaklanan iş kazaları</p> <ul style="list-style-type: none"> Nüfusu hızla artan şehirlerde eğitim olanaklarının daralması Eğitimi ve okul masraflarını karşılayamama 	<ul style="list-style-type: none"> Belediye ve kamunun uygun okul ve eğitim için gerekli yatırımları yapmaması/ eksik kalması Ailenin ekonomik gücü azalmasına rağmen eğitimin devamını sağlayacak sosyal destek sistemlerinin olmaması Toplu taşımada yetersizlikler 	<ul style="list-style-type: none"> İşe erişememe/ istihdam dışı kalma Okul çağında eğitime erişememe Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının devamı
GÜVENLİK	<p>EV GÜVENLİĞİ: Yasal iskanı karşılayamamak nedeniyle güvenliksiz ve sağlıklı alanlarda yerleşmek zorunda kalmak</p>	<ul style="list-style-type: none"> Yerel ve kamu politikalarının uygun yeni yerleşim alanlarını açmaması Resmi otoritelerin iskan izni olmayan alanlardaki yapılaşmayı önleyici tedbirleri almaması Ev ve iskan kabullerinde uygun olmayan standartların kabulü ve izni İskan ve inşaa maliyetlerinin uygun olmayan koşullarda çtkartılması Ev sahibi olabilmek için uygun kredi koşullarından yoksunluk 	<ul style="list-style-type: none"> Güvensiz alanlarda yaşamaktan ileri gelen güvensizlik duygusu, iş ve güvenlik için informel ağların oluşturulması, fiziki kapitalin erimesi Evin yetersizliğinden dolayı gelirin azalması-örneğin bir odayı kiraya verebilmek ya da ev içinde gelir artırıcı bir etkinliği gerçekleştirmek gibi şansların ortadan kalkması
	<p>KİŞİSEL GÜVENLİKSİZLİK:</p> <ul style="list-style-type: none"> Uyuşturucu ve alkol kullanımı ve ev içi şiddet Ailenin parçalanması, çocuklara verilen desteğin azalması Sosyal altüst oluş ve gelirin kent içinde gözle görülür biçimde azalması, 	<ul style="list-style-type: none"> Uygun istihdam hizmetleri, şans ve erişmeden yoksunluk şehrin bazı alanlarını özel suç alanları olarak damgalayabilir ve bu alanlar izole edilebilir Güvenlik program ve politikalarının olmaması 	<ul style="list-style-type: none"> Akıl ve beden sağlığının zarar görmesi ve düşük kazanç Mülkiyet kayıpları veya mülksüzleşme ve sağlık hizmetlerinde hızlı bir maliyet artışı Aile bağlarında zayıflama ve sosyal izolasyon nedeniyle insan kapitalinde gerilemeler

GÜÇSÜZ-LEŞME	suçun artışı		
	<ul style="list-style-type: none"> • İşte ve yerleşmelerde illegalleşme • İş ve hizmetlere erişememe nedeniyle komünitelerin izolasyonu • Uygun ve yasal işlere veya iş başvuruları bilgisine ulaşamama • Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilememe 	<ul style="list-style-type: none"> • Düzenleyici ve politika yapıcı çerçeveler, yoksulların yerleşimleri veya mesleklerini, 'illegal' veya 'informal' olarak kabul ettiğinde, bu durum yoksulların kentin diğer vatandaşları ile aynı haklara sahip olmasını engeller • Baskılayıcı ve engelleyici düzeyde bir bürokrasi • Resmi/gayri resmi ayrımcılıklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Kent hizmetlerinden yoksunluk, bunlara erişme şansının yok olması • İzolasyon ve güçsüzlük duygusu • Suç • Kendini geliştirmek için kişisel zaman ve gelirin etkin kullanılmaması.

Ancak süreçler dikkatle izlenirse; kentsel yoksulluk tipinin yanı sıra yeni bir yoksulluk tipi ve kültürünün de GAP kapsamına giren illerde hızla belirdiği görülecektir: Kentsel yeni yoksulluk ve bunun sonucu olarak da Yoksulluk kültürü.

III.i-Yeni Kentsel Yoksulluk

Kentli yoksulu yeni yoksul yapan nedir? Ve neden kentli yeni yoksul tipini yoksulluk kültürü ile bağdaştırabiliriz? Yeni kent yoksulu profili; öncelikle küresel ekonominin kentsel işgücü üzerindeki mikro ve makro etkileriyle birlikte ele alınmalıdır. Son dönemde yapılan makro ekonomik incelemeler; Doğu Anadolu ve Güneydoğu illerinin yoksullukta en alt sıralarda birbirini izlediğini göstermektedir¹⁴. 2000 Gelir dağılımları çalışmaları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir değişikliğin varlığını da bildirmektedir. Buna göre, Türkiye'de en dezavantajlı bölgeler artık İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleridir¹⁵. Ancak, Güneydoğu'nun yoksulluk sıralamasında yerini iyileştirmesinin asıl nedeni, bütünsel bir iyileşmeden ziyade, diğer iki bölgedeki aşırı yoksullaşmadır. Öte yandan yeni dönemde Güneydoğu Anadolu illerinde de bütünüyle bir gelir yükselmesinden ziyade; en üst %20'lik kesimin gelir içindeki paylarının artmasından kaynaklanan bir yükseltme ile karşılaştığımız anlaşılmaktadır. Bu durumu destekleyen bir gösterge olarak, DPT Bölgesel Gelişme ve Uyum Raporları'nda belirgin izler mevcuttur¹⁶. 1996 İçin Kişi Başına Harcamaya Göre Kamu Yatırım Harcamaları'nda, diğer 79 ili geçerek, örneğin Şanlıurfa 7. ve Diyarbakır 15. sırada yer almaktadır. Ancak burada da bir dengesizlik iller arasında ortaya çıkmaktadır: Gaziantep tüm iller içinde yatırım açısından 56., Adıyaman 59., Şırnak 64., Batman 67. ve Kilis 73.sıradadır, ve en

¹⁴ Sönmez, M., 2001,s: 34

¹⁵ Sönmez, M., 2000

¹⁶ DPT, İller Ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler.

dezavantajlı iller Siirt ve Mardin ise en alt iki sırada (78. ve 79. sırada) yer almaktadır. Öte yandan Kişi Başına Vergi Gelirleri sıralamasında ise durum tersine dönmekte, Gaziantep, Bölge'nin tüm illerini ve Türkiye'deki pek çok ili de geçerek vergi gelirlerinde 31. sırada yer alırken; onu 79 il içinde Kilis 58. sıradan, Diyarbakır ve Adıyaman 63. ve 64. sıradan, Şanlıurfa 69. sıradan izlemektedir. Mardin, Siirt ve Şırnak 73. 74. ve 77. sıradadır.

1994 DİE Gelir Dağılımı araştırması sonuçları, seçilmiş illere göre %20'lik gruplarla gelirin dağılımının en bozuk olduğu iller arasında, Diyarbakır'ı da örnek almaktadır Ancak, 2001 yılında yapılan detaylı araştırmalara bakıldığında¹⁷, Diyarbakır'ın ortalama hane geliri 621\$ (Türkiye ortalaması 776\$ ve Gaziantep ortalaması 466 \$; Ege Bölge ortalaması 688 \$; Doğu Anadolu Ortalaması 623 \$, Güneydoğu ortalaması 473\$)ve Güneydoğu Anadolu'nun en yüksek % 20'lik grubun aldığı payın %46.15; en düşük % 20'nin payının ise %7.6 olduğunu görüyoruz. Özellikle düşük gelirli grup Güneydoğu'da % 47 iken, Doğu Anadolu'da % 27'de kalıyor. Her iki Bölge'de en dikkat çekici fark ise eşitsizlik katsayıları: Eşitsizlik katsayısı Doğu Anadolu'da 0.37, Güneydoğu'da ise 0.38'dir. Bu katsayı Türkiye geneli için 0.49'dur. Doğu Anadolu'da eşitsizlik yaratan ölçümlerin daha az görüldüğünü, gelirin daha az eşitsiz dağılımı ile daha adil bir yapı gösterebildiğini söylemek mümkün.

Bu haliyle GAP kapsamına giren illerde hem geleneksel yoksulluk ve kentsel yoksulluk hem de kentsel yeni yoksulluk ve buna bağlı olarak yoksulluk kültürü ile karşılaşmaktayız. Kentsel yeni yoksulluk, yoksulluğun daha ileri ve ağır bir biçimdir. Bu türü 'yeni' yapan en önemli neden, "eşitsizlik" ve uygulanan merkezi ve makro politikaların bir sonucu olarak küresel ekonomi ile birlikte hareket etmeye başlayan derin bir illegal ve informal ekonominin varlığıdır. Rakamları ve yapıları artık sadece "Erişememe" ile değil fakat "Eşitsizlik" çerçevesinde de yorumlamanın zamanı gelmiştir.

"Yeni" olan¹⁸, küreselleşme zamanında neo-liberal ekonominin, üretimin tümünü insan kaynaklarına indirilmesi ve destek politikalarını da liberal ekonomide desteklenecek çekici güç olarak girişimcilere çevirmesi ile belirmiştir. "Yeni ekonomi"ye ait olan tek unsur, şimdilik "fiyat düzeyi"dir. Fiyatlar tek piyasada dünya fiyatları düzeyine doğru belirlenmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin sosyalin tüm hücrelerine nüfuz etmesi fiyat mekanizmasıyla başlamıştır denebilir. Bu yönü ile toplumsal kesimlerin yeniden tanımlanması ("yeni'nin) sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Çeşitli Bölgelerdeki ucuz işgücünün, küresel tekellerin "taşeron mafyası" ve "taşeron işçileri" haline gelmesi; dünya kapitalizmi liderlerinin "illegal ve informal yerli" ile ortaklığa girişmesi ve artı-değere el koymaları bu sürecin yeni biçimleridir. "Yeni yoksulluk" kavramını doldurmakta olan süreç budur. Küresel sermaye, bölgeselden yerel kent parçalarına doğru işe girerek, yerli ile illegal ortaklığını kurmayı başardığı sürece kentlerimizde çöp toplayanların, geçici işgücünün, sokakta yaşayan ve çalışan çocukların olması kaçınılmaz olacaktır. Küresel sermayenin bu yüzü, gerici özüdür. Bu, "yeni yoksulluk" diye nitelendirilmeyi doğrudan hak eden bir sonuçtur. "Yeni" olur, küresel yeni ekonominin formu olduğu için bu sıfatı hak eder. Yeni kavramı ile, küresel

¹⁷ Sönmez, M. 2001, ,s:29.

¹⁸ Bu kısmın tartışması için Sayın Doç. Dr. Birgül AYMAN-GÜLER'e teşekkür borçluyum.

ekonominin kentsel işgücü üzerindeki mikro - makro etkileri, ölçülebilecek kadar net ortaya çıkmış olur.

Bu grupların kentsel dokuya eklenmelerini DB standartlarına göre- hele sadece yerel programlar ile ve STK'lar eliyle yürütülecek bazı pansuman politikalarla gerçekleştirilebileceğini ummamak gerekiyor. Yeni'nin en önemli özelliği, bu süreçte 'kaybedenler'in güç ve iktidar mekanizmalarından uzak düşmesi; güce ve iktidara ortak olabilecek yetiyi edinmemesidir. Bu saptamalar ışığında, tüm Türkiye'yi saran yeni kent yoksulu tipinin GAP kapsamına giren illerde de iktisaden ve moral olarak varlığını görmekteyiz. Yeni kent yoksulluğunun en önemli geri bildirimlerinden birisi olan yoksulluk kültürü, Bölgedeki hemen en küçük birimlerde dahi gözlenebilmektedir.

III.ii-Yoksulluk Kültürü

Nedir yoksulluk kültürü? **Yoksulluk kültürü**¹⁹ kıt kaynakların bulunduğu yerlerde ortaya çıkan farklı bir sosyal algı, bir yaşam kültürüdür. Kaynakların kıt olduğu yerlerde, tüm kaynakların eşit olarak tabana yayıldığı, sosyal eşitsizliklerin pek hissedilmediği, yani yoksulluğun nispeten eşik paylaşıldığı durumlarda ortaya çıkmamakta; aksine gelir dağılımında dengesizliklerin ve sosyal yapıda kırılmaların yaşandığı, ekonomik ve sosyal olarak en üst ile en alttakiler arasında büyük farkların bulunduğu yer ve zamanlarda görülmektedir. Örneğin Yozgat, Trabzon, Sivas gibi yoksulluğun yaygın olmakla beraber eşit paylaşıldığı; ya da Denizli gibi yoğun göç almakla beraber şehir nüfusunun henüz "yeni geleni" besleyebildiği; ya da Lüleburgaz gibi mevcut yatırımlarda nispeten ortak pay alınan; ya da Çorum gibi ortak kalkınma heyecanının paylaşıldığı; ya da Nevşehir gibi az nüfusun nispeten istikrarlı bir orta-üst gelir sağlayabildiği yerlerde değil de; sosyal ve ekonomik uçurumların yoğun yaşandığı, nüfus ve işgücü dinamiklerinin oynak olduğu ve bir üste geçebilme umudunun kırıldığı yerleşimlerde görülmektedir (İstanbul, Antalya, Diyarbakır veya Güneydoğu'nun pek çok yerleşimi gibi).

Yoksullukla yoksulluk kültürü arasında çeşitli farklar vardır²⁰. Yoksulluk kültürünü başlatıcı ögeler; para ekonomisi, ücretli işçilik ve kâr amacıyla üretim; devamlı ve büyük ölçüde işsizlik; düşük ücretler; sosyal ve politik örgütlenmenin tabana yayılamaması; tek taraflı yerine çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı²¹ ve "kazanamayanın zaten yetersiz ve yeteneksiz olduğuna" ilişkin genel değer yargısıdır. Görüleceği gibi yoksulluk kültürü ekonomik kırılmalarla başlamakta ancak sosyal değerlerle de beslenmektedir. Yoksulluk kültüründe toplumla bütünleşememe ve bunun getirdiği duygular (öfke, red, isyan, çaresizlik ve eksiklik duygusu) ön plandadır. Tüm sosyal yapılara ve sistemlere güvensizlik belirir ve her alanda örgütsüzlük kendisini gösterir. Kültür yoksulluğu ve yeni değerleri inkar ile birlikte içi kapanma ve red başlar. Aile bağlarında örgütsüzlük, kentsel değerler içinde yer alma isteği ve yer alamamaya tepkiler, kırılma noktalarında belirginleşir. Liderlik dağılımıdır ve daha çok kahramanlığa

¹⁹Lewis, 1965.

²⁰ Özgen, N. 199 8.

²¹Örneğin burada, akrabalık ve aşiretlerin birbirini zaman zaman destekleyen, zaman zaman da köstekleyen yapısı gibi.

bağlı olarak ortaya çıkar. Eksiklik ve yetersizlik duyguları özellikle alt ve üst arasındaki uçurumun belirginleştiği dönemlerde artar.

Yoksulluk kültürünü "tamamiyle red", "içe kapanma" ve "isyan"dan ayıran en önemli nokta; "bütünleşme isteği"nin halen var olmasıdır. Örneğin okul ve eğitime büyük bir talep vardır ve İdil halkı için eğitim "bütünleşme"nin ve iş/meslek sahibi olabilmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bölge'deki yoksulluk kültürü, büyük kent varoşlarında görüldüğü biçimiyle tamamiyle reddedici değil, aksine "imrenme"- "isteme" -"fakat ulaşamama" ve bu yüzden de "içe kapanma" ve "vazgeçme" biçiminde cereyan etmektedir²². Bu durum entegrasyonu sağlamada ve yörenin şartlarını düzeltmede, insan faktöründen yararlanmak için önemli bir ipucu olabilir.

Bölgede gözlenen bir diğer önemli faktör de geleneksel ekonomi ile tüketim ekonomisinin içiçeliğidir. Yani aslında tüm ülkede olan duruma benzer bir "ekonomik bütünleşme"problemi, yöreyi de etkisi altına almış görünmektedir. Haberleşme kanallarında yayılma ve etkinliğin artışının yanı sıra, örneğin Habur ticaretinin varlığı gibi, dünya ticareti ile bir şekilde eklemlenme süreci Bölgeyi etkilemektedir. Bu tür eklemlenmiş ekonomilerde, basit ikili ekonomilerden farklı bir yapı göze çarpmaktadır. Yani geleneksel ekonomi zaman içinde yerini modern denilebilecek pazar ekonomilerine terketmeyip; aksine geleneksel ekonominin bazı görünümleri ile beraber yeni bir oluşum belirlemektedir. Bu yeni oluşum ise, içerisinde hem geleneksel olandan yararlanarak işleyen pazar ekonomisi sistemlerini barındıran hem de bunların yapısal sonuçları olarak sosyal formasyonları, duruma uygun olarak dönüştüren yeni bir durumdur²³. Bu yeni durumda geleneksel ile yeni, her alanda ve her durumda her iki halden de farklı sosyal ve ekonomik bir yeni "hamur"a dönüşmektedir. Bu yeni durum, içerisinden geleneksel olan ile yeni olanın ayırt edilebileceği bir "mozaik" değil, her iki halin iç içe olduğu bir "hamur"dur artık. Örneğin evlerde, kapalı ekonominin göstergeleri ile tüketim ekonomisi iç içe girmekte -halâ evde ekmek yapılırken kadınlar başörtülerini pazardan almaktalar-, ya da eski gelenekler -aşiret bağlılığı, namus vb. kavramlar- yeni ile bir arada eklemlenmiş olarak sürdürülebilmektedir.

Bu yeni durumun da bir sonucu olarak Bölge'de, formel ve legal ekonomilerin yanı sıra informal ve illegal ekonominin varlığı gözlenmektedir. Kayıtsız ve yasadışı ekonomi, Bölgedeki tüm gelir hesap ve tahminlerin ötesinde ve üstünde bir yeni akış yaratmaktadır; ve aslında yörenin şu anda mevcut etnisite ve kültürel kimlik problemleriyle içiçe geçmiş ve önemli bir sorunudur.

SONSÖZ OLARAK

Kalkınma ve bunu planlamanın amacı; ancak ortak bir coşku ile geleceğe yönelik refah umudu, etkin ve eşitlikçi bir hukuk anlayışı ile desteklenmiş bir uzak görüşlülük, vicdan ve aklını bir arada kullanabilecek bir örgün eğitimi eşit olarak alabilmiş ve zaman içinde yaygın eğitim politikalarına erişerek hayatını emeğiyle ve niteliğiyle kazanabileceğini güvenen, demokratik, akılcı ve eleştirel düşünme süzgecinden geçmiş

²² Tartışma için bkz. Senett, R., 1997 ; Spivak, G.C., 1998.

²³Eklemlenmiş ekonomiler için bkz. Taylor,1979.

bir insan topluluğu yaratmaya yönelik olduğunda başarılı olur. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da, yaşamsal alanların tümüne (iktisadi, politik, sosyal ve çevresel) mődahale eden bir toplumsal projedir.

Yöre, geleneksel ve küresel bir illegal ve informal güçler katmanı halindedir. Bu güç katmanları çeşitli güç zincirlerini kurarak veya oluşmuş olanlara eklenerek, geleneksel eşitsizlikleri körüklemekte, yeni eşitsizlik ve illegalite alanları açmakta; bu durumdan en çok zarar görenler ise gençler, kadınlar, çocuklar ve yoksullar olmaktadır. Yine AB ve DB politikalarını destekleyen kesimler aracılığıyla, "sanki bu kesimlerin yoksulluk ve güçsüzlüğüne son verecek politikalar ve özömler üretiliyormuş gibi" gösterilerek, kalıcı ulusal özömler engellenmekte; üstelik süreç uzadığça bu grupların haklı olan eşitlik, refah, eğitim, sağlık, konut, sanitasyon ve kendi emeğiyle yaşamak gibi istekleri; böylece kolaylıkla sosyal kırılma, isyan duygusu ve umutsuzluk üçgenine yönlendirilebilmektedir. Yörede sosyo-költürel değerler ve toplumsal kontrol mekanizmaları zayıflamıştır. Bunların yerine ađdař-gerçekçi hedefleri olan ve adil yeni değerlerin acilen konulması zorunludur. Bu durumu gerçekleştirebilmenin yolu da, üretimi destekleyerek asgari geçim düzeyini ve insani kalkınma hedeflerini öncelikli olarak alan, ulus çerçevesinde çizilmiş politikalar üretmekten geçmektedir.

KAYNAKÇA:

- Alavi, H., 1982, "The Structure of Peripheral Capitalism", (içinde) *Introduction to the Sociology of Developing Societies*, H.Alavi ve T. Shanin, (der), MacMillan Press, London.
- Baharoglu,D., & Kessides,C., ; [World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty – World Bank ; Poverty and Social exclusion in North and South –](#)
- Erder, S. 1997, *Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması*, um:ag, İstanbul.
- Erdoğan, G. 1997, "Yoksulluğun Neresindeyiz?", *Ekonomik Forum*, 15 Nisan 1997, 4:4:26-28.
- Escobar, 1995, *Encountering Development*, Princeton University Press: Princeton.
- Hall, A., 1988, "Community Participation and Development Policy: A Sociological Perspective", (içinde) *Development Policies: Sociological Perspectives*, A.Hall ve J.Midgley, (der.), Manchester University Press, Manchester.
- HDI, Human Development Report, 2000, UNDP.
- <http://www.worldbank.org/urban/poverty/defining/htm>
- Işık, O., ve Pınarcıoğlu, M., 2001, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim yay., İstanbul
- İnsel,A., 2001, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *ToplumBilim*, 89,:62-73.
- Lewis, O., 1965, *İşte Hayat*, E Yay., İstanbul.
- Moser, C.. *World Development*, Vol. 26, No. 1 pp. 1-19, 1998 ; *Urban poverty chapter of the PRSP Sourcebook*. World Bank,
- Oruç, Y., 2001, "Küresel yoksulluk ve Birleşmiş Milletler", *ToplumBilim*, 89: 73-87.
- ÖZGEN, H.N., (2002), "Gap Kapsamına Giren İllerin ve Kalkınmacı Söylemin İktisadi Antropolojisi", 23-28 Eylül 2002, 8. *Halk Sağlığı Kongresi*, Diyarbakır. Basıldı: 8. Halk Sağlığı Kongresi, 23-28 Eylül 2002, *Diyarbakır Halk Sağlığı Böl. Yay.*, Diyarbakır, s: 7-15.
- Özgen, 2001, Kentte Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları, *ToplumBilim*, 89,:88-102.
- Özgen, N., 19 98,)"Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi: Şırnak/İdil'de Kalkınma Projesi Önerisi", *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 1.
- Rakodi, C.,, University of Cardiff , [The Asset Vulnerability Framework: Reassessing Urban Poverty Reduction Strategies](#).
- Senett, R. 1997, "The New Capitalism", *Social Research*, vol.64.no:2.
- Sönmez, M. 2001, *Gelir Uçurumu*, Om Yay., İstanbul.
- Spivak, G.C., 1988, "Can the Subaltern Speak?", C.Nelson ve L. Grossberg (der) *Marxism and the Interpretation of Culture*, University of Illinois Press, Urbana.
- Taylor, G., 1979, *From Modernization to Modes of Production*, MacMillan Press, London.
- UNICEF, 2000, *Türkiye'de Bölgelerin Gelişimi*